

Szénbányászat Borszéken

FARKAS ALADÁR

Az 1850-es években *Borszék*¹ katonailag és közigazgatásilag a nagyszebeni helytartósághoz került, a székelyudvarhelyi kerületbe. Elég önkényesen intézték a dolgokat. A település akkori vezetősége megkérdése nélkül küldtek különböző tisztségviselőket. Így került ide *Albertha Károly* cseh mérnök határozatlan időre, a tulajdonos községek (*Ditró, Szárhegy*) rovására. Még a bérét is *Szebenből* állapították meg, annak ellenére, hogy a két község kellett fizesse (6 pengőforint volt a napidíja, amit ünnepnapokon is felvett).

1. *Pávai Vajna Elek* 1857-ben „*a Bor-patak déli oldalán nagy kőszénteletet fedezett fel*” – tudhatjuk meg *Orbán Balázs A Székelyföld leírása* című művéből.

2. Már el is képzelem, hogy minő nagy kereskedést lehetne üzni a szénnel, hisz’ a tutajozható *Besztercén* egészen a *Dunáig*, onnan meg a tengerig lehet szállítani. *Pávai* a *Kolozsvári Közlöny* 1857. évi 78. számában figyelmeztette *Borszék* bérlőjét a *Bor-patak* völgyében levő kőszénteletre.

Albertha Alsó-Borszéken, a *Tinova* nevű ditrói erdőrész több pontján kőszén után kutatott. Ez a munkálat több évet is igénybe vett, pénzben pedig több mint 4000 pengőforintot jelentett. A tulajdonos községek nem voltak egyáltalán megalégedve a mérnök

¹ *Borszék (Borsec)* kb. 2800 lakosú kisváros a *Székelyföld* legészakibb részén, az egykori *Csík vármegyében*, *Gyergyószentmiklóstól* 40 km-re északra. (Ma *Románia Hargita megyéjének* része.) Lakóinak kb. 80 %-a magyar nemzetiségű. Hírnevét szénsavas ásványvizének köszönheti, a 18. század óta kedvelt gyógy- és üdülöhely. Több évtizedes hanyatlás után az utóbbi időben látványos fejlődésnek indult a település. (A szerkesztő.)

munkájával, de nagyon nehezen tudtak tenni valamit is ellene, mert sógora, a szintén cseh származású nagyszebeni „protomedicus” (főorvos) volt a protektora. Csak 1859-ben sikerült megszabadulni tőle.

A hatvanas években 100-100 forintos részvényekkel egy társulatot hoztak létre *Első Gyergyói Kőszénkutató Társulat* néven. Felkérték a balánbányai *Harmancsuk* nevű szakembert, hogy folytassa elődje munkálatait. Erre tízezer forintot szántak. Az eredmény: jó minőségű, gazdag kőszéntelepre bukkantak. A két község nagy lehetőséget látott ebben, egyrészt azért, mert a túl gyakori erdőtüzek veszélyeztették az erdők életét, másrészt vasút nem lévén, idegenből nem számíhattak nyersanyagra. Az üveggyár² pedig üzemeltetni kellett. *Borszék* jövőjét tehát jogosan a kőszénben látták. Rögtön megvásároltak 40 részvényt, és 1875. augusztus 7-én rendeltek két üveggyári olvasztó- és hűtökemencét, amit kőszénnel lehetett hevíteni.

A következő év elején szakembert szerződtettek, és a két község kiegyezett a bányatársulattal, hogy a bányát saját költségükön megnyitják, de nyolc évig ingyen használják. Utána a kőszénbánya tehermentesen visszamarad a bányatársulatnak.

A feltárás beindult a nemrég lebontott kőmalom helyén. Szakmunkásokat *Csehországból, Sziléziából, Lengyelországból, Steiermarkból* és *Bajorországból* hoztak. A kitermelt szenet az üveggyár használta. Sajnos a szakértelem nélküli munkavezetés következtében földomlás következett be, s az akna vízzel megtelt, ezért a kitermelést félbe kellett hagyni.

1878-ban pályázat útján érkezett *Borszékre Kantner János* bányamérnök, aki folytatta a kőszénbánya kutatási munkálatait. Újabb, több mint tízezer forintot fordítottak a szénbánya feltárási munkálataira. Rendes bányászokat és más munkásokat alkalmaztak a munka gyors és jó előmenetele érdekében.

1880-ban a zalatnai bányakapitányságtól kiküldtek egy *Mészáros Aurél* nevű bányabiztost, hogy vizsgálja meg a kőszénbányát, készítsen szakszerű felmérést róla. A szén minőségileg is

² Az üveggyár az ásványvizes palackok előállítását végezte, ezért nélkülözhetetlen volt a település számára. (A szerkesztő.)

jónak találtatott az üvegyár részére. *Bajkó Mátyás*, a köszénkutató társulat aligazgatója lett a bánya megbízott vezetője. A két község mintegy kétezer forint költséggel utat készített a köszénbányához. A termelés újra beindult, de most sem ment zökkenőmentesen, mert avíz itt-ott felfakadt. A szivattyúk nem bírták vízteleníteni a tárnákat. Ezért a következő évben *Kantner János* mérnök javaslatára pár ezer forintért ércsöveket hozattak, amelyekkel sikerült megoldani a vízvezetést. A termelés napi 15-18 ezer kiló, évente mintegy 36 ezer mázsa volt. A bányában ekkor 28 munkás dolgozott.

A bánya termelésének fokozása érdekében egy szakértő gyárvezetőt kerestek. A pályázók közül *Ulman Vilmost* választották erre a tisztségre. 1881 februárjában el is foglalta a beosztását, igaz, csak hathónapos próbaidőre alkalmazták. Még szerencse, mert egyáltalán nem felelt meg az elvárásoknak. Szeptemberben menesztették. Közben *Alsó-Borszákon* elkezdték a bányászok és a munkások számára a lakóházak építését. A ditrói 2. tüzessel egyezséget kötöttek a bánya körüli tilalmas erdő rész kitermelésére a bányászat szükségletére (bányafa, épületfa). Építettek egy színt is a köszén tárolására. Június 16-án *Budapestről* leutazott *Zsigmondi Vilmos*, aki geológiai és mineralógiai munkálatokat végzett.

A közös képviselőtestületek elhatározták, hogy 1882 tavaszán a bányamérnököt kiküldik külföldre, szakmai továbbképzésre.

Az agyagos, márgás rétegek között jelentős lignitkészlet halmozódott fel.

3. A *Tinovai erdő* alatt a lignitkészletek vastagsága eléri a 2-4 métert. A szakemberek a készletet 2-3 millió tonnára becsülik.

Szőnyi Béla Borszék földrajza című könyvében azt írja, hogy a kitermelés 1885-ben kezdődött.

4. Ez az állítás nyilván téves, hiszen láhattuk, hogy már évekkel ezelőtt is folyt a kitermelés.

Ebben az időben (1889) 32 alkalmazott dolgozott a bányánál. A bányaművelés függőleges aknaszállítással történt.

1892-ben a borszéki *Szent János* védnevű köszénbánya az *Első Gyergyói Bányatársaság* kezelésébe került. Igazgató *Urmánczy János*, titkár *Gencsi Alajos*. Ezzel elkezdődött a borszéki bánya első aranykora. *Kantner* 1893-ban újabb aknákat mélyítettetett, de

ezek szellőztetését és a bányavíz elvezetését nem tudta megoldani. Szakképzett bányászokat hoztak *Köpecről* meg *Balánbányáról* (*Márkos, Bogyé, Kamenyitzky* családok.)

Hoffmann Géza *A Székelyföld kincsei* című munkájának VI. fejezetében azt írja, hogy a borszéki széntelep a *Pontus-korban* ülepedett le, 30-40 méter mélyen fekszik a napszinttől. A geológusok zöme azt állítja, hogy a borszéki szénréteg a felső pliocénkorban keletkezett egy lesüllyedt tófenékben. *Hoffmann* mérnök és *Kamenyitzky Antal* bányatiszt vezetésével a szénkitermelést áttették a *Kis-Borpatak* jobb partjára. A kitermelt mennyiség ekkor már évi 6500-7500 mázsa volt.

1902-ben *Grettner* elemezte a szén minőségét, és elég jónak találta, 4700-5200 kalória értékű, közel 8 százalék hamutartalommal. A kanadai kongresszus a D osztály második csoportjába sorolta.³ A *Gyergyói Első Bányatársulat* április 2-án, *Gyergyószentmiklóson dr. Tiltscher Ede* ügyvéd irodájában rendkívüli közgyűlést tartott a részvényesek jelenlétében. A tárgysorozat: 1. *Kamenyitzky Antal bányatiszttal kötött szerződés előterjesztése és megerősítése.* 2. *Bányaorvos beállítása* – tudjuk meg a *Gyergyó* 1902. évi 9. számából. Ekkor már napi 25 ezer kg szenet bányásztak.

Az 1911-ben felszentelt új római katolikus templomban a *Szent Borbála oltárra* a pénzt (1406 Kr) a borszéki kőszénbányászok és az üvegyári munkások adták össze.

1916-1918 között csak fenntartási munkálatok folytak. 1918-ban új aknát ástak (*Antal-akna*), és a termelés ismét napi 25 ezer kg lett, amit főleg az újjászerveződő fürdővállalat használt.

1919-től *Tischler Mórnak* és az általa alapított *Borszéki Fürdővállalatnak* adták bérbe a bányát, amely egészen 1930-ig folytatott kitermelést. Az üveghuta az első világháborúban ugyan leégett, de a fürdőtelepnek szüksége volt szénre, hiszen a villanyáram előállításához szenet használtak.

I. Athanasiu 1924-ben elvégezte a medence szénkészletének a felbecsülését. Ő négymillió köbméterben határozta meg a lehetséges készletet.

³ Valószínűleg a *Torontóban* megrendezett *XII. Nemzetközi Geológiai Kongresszusról* van szó, amely számba vette és osztályba sorolta a világra addig ismert széntelepeit. Erre azonban csak később, 1913-ban került sor.

5. Egy ideig a *Fehér Víz Faipari Rt.* bérlí, majd 1924-1930-között a bukaresti *Chrissovelini-bank* irányítása alá kerül.

1930 és 1943 között házi kezelésbe került, tehát a bányatársulat üzemeltette. 1943 januárjában egy gyenge földrengés következtében az Antal-akna beomlott, és emiatt a bányát ismét bezárták.

1950. január 1-től újraindult a közüzemek, majd a helyiipar keretében. Új aknát nyitottak, a 6-os és 8-as szellőzőaknát, kitermelésre pedig egy nagyobb aknát. Rá két évre a keskenyvágányú iparvasutat bevezették *Borszékig*, pontosabban a szénbányáig. Addig csak *Maroshévíz – Hollósarka* között üzemelt. 1953-ban a csíkszeredai IREM fővállalat irányítása alá került. Ekkor kezdődött a szénbányászat második aranykora. 1949-ben mintegy 140 fő dolgozott itt, de ez a szám folyamatosan nőtt. Zömében helybeliek, de jöttek a környező településekről is, meg *Gyergyószentmiklósról, Szászrégenből*. Egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a bánya modernizálására, gépesítésére, ezáltal növelve a termelékenységet is. 1955-ben már 40 ezer tonna szenet termeltek. A szállítás *Maroshévízig* a kisvasúton történt.

1958-ban a *Május 1 rajoni vállalat* végezte a kitermelési és értékesítési munkálatokat. Nemcsak az új mikrocentrálra [törpeermű] használta az itteni szenet, hanem az egészségügyi minisztérium által üzemeltetett meleg fürdők kazánháza, a szakszervezetek háza, az ásványvíz-palackozó vállalat. Innen szállította a szovétai *Vörös Zászló*, a szászrégeni *Republica*, a sepsiszentgyörgyi *Június 11*, a kézdivásárhelyi *Lázár Mihály üzem*, a *Május 1 rajoni vállalat*, a gyergyócsomafalvi kenderfeldolgozó, a nagyszebeni *Re-cord téglagyár*, a doiceștii *Energotrust*. Továbbá szállítottak az oneștii *Energoconstrucție*-hez, a marosludasi kenderfeldolgozóhoz és a bákói, jászvásári és galaci tartományi *Combustibil* vállalatokhoz. Amint a felsorolásból is látható, a borszéki szén eljutott *Románia* legkülönbözőbb helyeire.

1961-ben egy hónap alatt annyit termeltek, mint 1938-ban egy év alatt. 1962-ben mégis bezárták a bányát, állítólag sújtólégveszély állt fenn. 200 ember maradt munka nélkül.

1979-ben ismét megkezdődtek a kutatófúrások. *Georgescu Dănila* bukaresti főgeológus szerint jelentős a széntartalék. 1981-ig a *Megyei Geológiai Kutató és Feltáró Vállalat* 38 fúrást végzett a

Nagy- és Kis-Borpatak környékén. A mintegy kétezer hektáron végzett fúrások a vártnál is nagyobb lelőhelyet azonosítottak.

Kamenitzky Rudolf kezdeményezésére ismét felmerült a szénbánya újrainyításának gondolata. Abban az időben (1983) egyre nőtt az energiakrízis. A kezdeményezés lényege az volt, hogy az itt lévő szénet helyi szinten kellene felhasználni. El is kezdtek építeni az *Alsó-Borszéket* hőenergiával ellátó központot. A *Hargita Bányavállalatot* bízták meg a kutatások folytatásával és a kitermelés előkészítésével. 1984 augusztusában egy 40 fős csapat nekifogott a kísérleti kitermelésnek. Szakembereket *Lövétéről* és *Hargitafürdőről* hozták. Ezzel párhuzamosan a szakképzetlen munkásokat a helyszínen képezték. Építettek két lejtősaknát, hogy lejusssanak a harmadkori szintre, ahol már jó minőségű szénét találtak. 1985-ben már 123-an dolgoztak.

A fejlődés nagyon dinamikus volt. Több tízmillió befektetéssel modernizálták a bányát, már 200 alkalmazottal folyt a tevékenység, műszakonként 80 tonna szénét termeltek. Ekkor élte a bánya a harmadik, valószínűleg utolsó aranykorát. Az 1989-es rendszerváltásig *Petruța Viorel* volt a bányafőnök. Az akkori statisztikák szerint – ha hinni lehet – 3 millió tonna szénét termeltek.

Rendszeresen megtartották a bányásznapot. 1984-ben a ünnepi műsort a borszéki *Pionírház* tanulói biztosították.

A rendszerváltás után *Tóth András* vezette a bányát, majd *Molnár József*. A *Ploiești-i Szénkitermelési Egyedárusághoz* csatolták. Elkezdődtek a fejlesztések ezzel párhuzamosan nőtt az alkalmazottak száma (1997-ben 261 alkalmazott volt).

E a fellendülés csak látszólagos volt, a begért 55 milliárd lejes beruházásból nem sok valósult meg. Ezért a bányászok sztrájkba kezdtek. Két nap után kilátásba helyezték, hogy ha nem kapják meg elmaradt fizetéseket, és nem folytatják a beruházásokat, eltorlaszolja a *Borszék-Maroshévíz* útszakaszt.

6. A bányászok egy része, sőt a bányamérnökök rendre hagyták ott a bányát (*Cseresyés Ferenc, Patka Róbert, Péter Imre*). 1990-re 160-ra apadt az alkalmazottak száma. *Molnár József* leköszönése tén „turistafőnökök” kerültek a bánya élére. *Comăneștiből* delegált szakemberek intézték, több-kevesebb odaadással a bánya sorsát. 2002-ben már ideiglenesen bezárták, mert nem volt piaca a

szénnek. A valamikori jó minőségű szén tele van palával, csökkent kalóriaértéke miatt nem vásárolják.

Fokozatosan visszaesett a munkások száma (127), ezeknek is csupán egyharmada borszéki, a többiek a szomszédos községekből ingáztak. Egy ilyen 40 éves hollói ingázó bányász (*Dacău Nicolae*) szenvedett halálos balesetet 2003. szeptember 15-én, egy szikla esett rá. Kisebb-nagyobb baleset több is volt. Elég gyakori jelenség a metángáz és a széndioxid-beömlés, de gondot okoz a bő források vizének elvezetése is.

2003-ban a termelés visszaesett évi 45 ezer tonnára, és ez tovább csökkent 36 ezer tonnára. A szakértők szerint a széntartalék még mindig 1,7 millió tonna, tehát még majdnem 43 évig működhetett volna a bányavállalat. De már a következő évben elkezdődtek az elbocsátások. A *Ploiești-i Szénkitermelési Egyedárusághoz* tartozó borszéki bánya is listára került. 2005. október 21-én 11 órakor bezárták, és a 94 bányászt végkielégítéssel elengedték, amely 200 millió régi lejt jelentett, de az összeg a ledolgozott munkaidő függvénye volt. Emellett 20-24 hónapig kapták havonta az országos nettó átlagbérnek megfelelő összeget, tehát havi 7-8 millió régi lejt.

Többé már nem hangzik el *Borszéken a Glück auf!* – *Jó szerencsét!* – *Noroc bun!* köszönés.

I r o d a l o m

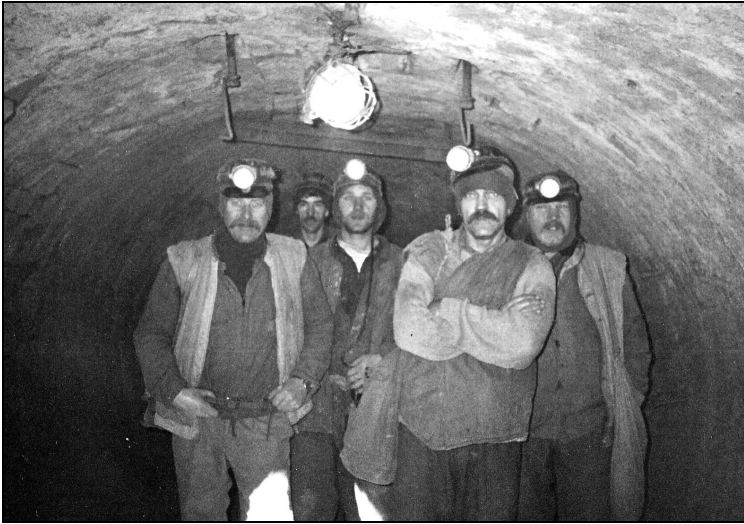
- A Keleti-Kárpátok tövében. = *Erdélyi Riport*, 2004. augusztus 5.
Bányabaleset Borszéken. = *Hargita Népe*, 2003. szeptember 16.
EIGEL Tibor: Szén Borszékről. = *Hargita*, 1983. május 14.
Elbocsátások a bányaiparban. = *Hargita Népe*, 2004. március 5.
FARKAS Aladár: Bányászünnep a Hármashatárban. = *Új Kelet*, 2002. augusztus 15-22.
FARKAS Aladár: Bányásznap Borszéken. = *Források*, 2002. szeptember.
FARKAS Aladár: Bezárták a borszéki szénbányát. = *Hargita Népe*, 2004. október 26.
FARKAS Aladár: A borszéki szénbányászat 150 éves története. = *Gyergyói Kisújság Évkönyv 2010*. Gyergyószentmiklós, 2009. 209-216. old.

- KOMÁN János: Újítás. Kis lapát helyett nagy lapát. = *Romániai Magyar Szó*, 1992. július 4-5.
- MÉSZÁROS Miklós: A borszéki szén. = *Hargita Népe*, 1996. január 10.
- NAGY-BODÓ Tibor: *Borszék. Székelyföld igazgyöngyei a múltban és a jelenben*. Marosvásárhely, 1997. Juventus Kiadó, 161. old.
- ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása*. I. köt. Pest, 1869. 128 old.
- PUSKÁS Ferenc: *Borszék története*. Bp. 1882.
- SZÉKEDI Ferenc: Szeptemberi szénvázlat. = *Hargita*, 1986. szept. 26.
- SZOVÁTAI Károly: Borszék – Bányaváros? = *Hargita*, 1981. július 25.
- SZÓNYI Béla: *Borszék földrajza*. Bukarest, 1958. Akadémiai Kiadó, 87-88. old.
- VOKKORI László: *Székelyföld útikönyve*. II. köt. Bp. 1998. Cartographia, 216. old.
- ZÖLD Lajos: Széncsata Borszéken. = *Hargita*, 1984. május 3.
- ZÖLD Lajos: A borszéki szénért. = *Hargita*, 1985. december 13.

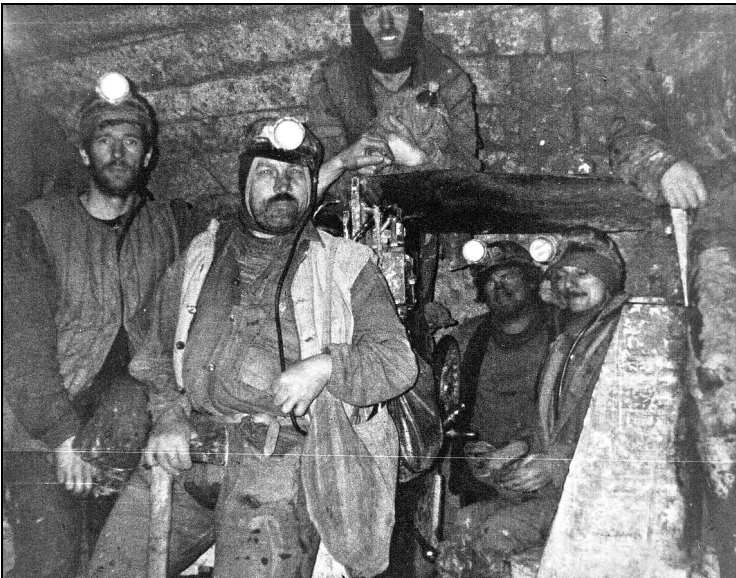
Képmelléklet

1. kép. Bányászszimbólum és a cégnév románul (Mina Borsec, magyarul: Borszék Bánya) az üzemhez vezető út mellett.

2. kép. *Bányászok az akna bejáratánál...*

3. kép. *...és a föld alatti munkahelyen.*

4. kép. Csillék a bánya bejáratánál.

5. kép. Bejárat a telephelyre.

6. kép. A cégnév románul és magyarul az utolsó időszakban.

7. kép. Borszék (Felső-Borszék) látképe napjainkban. Az előtérben jobbra az egykori szénszállító kisvasút számára épült völgyhíd.